

Ο παρανοϊκός, ο χρηστικός και η σχέση.

(Εκτεταμένη περίληψη της εισήγησης στο 2ο Συμπόσιο της ΕΨΣΕ, “Ένοχή & Σωματοποίηση”)

του **César Botella**

Κείμενο εργασίας, **Μετα - Συμπόσιο** της Ελληνικής Ψυχοσωματικής Εταιρείας, 23 Νοεμβρίου 2013.

Στο κέντρο της εισήγησης και των σκέψεων που προτείνονται από τον ομιλητή είναι η έννοια της σχέσης.

Η σχέση αποτελεί ένα βασικό θέμα για τον παρανοϊκό καθώς και για τον χρηστικό ασθενή. Υπενθυμίζει ότι σύμφωνα με τον Marty η χρηστική σκέψη χαρακτηρίζεται από την έννοια και την λειτουργία της **αναδιπλασιαστικής προβολής**. Το υποκείμενο ταυτίζει κάθε αντικείμενο ως δικό του αντίγραφο, ως έναν αναδιπλασιασμό του υποκειμένου, και επίσης εκλαμβάνεται ως πρότυπο. Στην βάση αυτής της μορφής σχέσης τοποθετεί την **αρχή οικονομικής και ενεργειακής ισοδυναμίας** μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, και, της ταυτότητας αντίληψης, στην οποία οι ποιότητες του αντικειμένου δεν έχουν μία πραγματική σημασία και δεν υφίστανται για το υποκείμενο.

Προτείνεται το κλινικό παράδειγμα μίας ασθενούς τριάντα ετών, η οποία εμφανίζει μία παρανοϊκή λειτουργία χωρίς ωστόσο την παρουσία οργανωμένου παραληρήματος. Αναφέρει ότι αισθάνεται αδικία, και στις σχέσεις της, πολύ σύντομα αισθάνεται ότι καταδιώκεται. Με ανάλογο τρόπο αισθάνεται στην οιαδήποτε προσέγγιση ή εγγύτητα μέσα στην θεραπευτική σχέση. Κύριος μηχανισμός άμυνας είναι η προβολή. Όπως επίσης η οργάνωση καταστάσεων, όπου εκείνη καταδιώκει ένα άλλο κακό αντικείμενο ή τέλος υποχόνδριοι αιτιασμοί. Η σταδιακή βελτίωση της ψυχικής λειτουργίας επέτρεψε την συνέχιση της θεραπείας στο ντιβάνι. Το πρώτο χρονικό διάστημα, η ασθενής, ανήσυχη, γυρνούσε να δει τον αναλυτή. Στην συνέχεια παρατηρήθηκε η έντονη εξιδανίκευση του αναλυτή, αναζητώντας το βλέμμα του, να την κοιτάζει, βιώνοντας έτσι ότι την θαυμάζει η μητέρα - αναλυτής.

Παράλληλα με την αναλυτική σχέση, εμφανίζεται στην ζωή της η επένδυση του βλέμματος του άλλου που την θαυμάζει, καθώς και του σώματός της ενόσω αφήνεται να την κοιτάζουν. Βλέπει ένα όνειρο στο οποίο περιφέρεται γυμνή. Το όνειρο, της ανακινεί την επιθυμία και την πραγματοποίηση της επιθυμίας να έχει ερωτικές σχέσεις με ένα άγνωστο άνδρα, στον οποίο ζητά να την πληρώσει και στην συνέχεια με ένα ζευγάρι, πρακτικές οι οποίες ωστόσο δεν επαναλήφθηκαν. Ο αναλυτής παρατηρεί ότι η επιθυμία της ασθενούς δεν ήταν τόσο ερωτική, αλλά ναρκισσιστική : να είναι αντικείμενο θαυμασμού από ένα ζευγάρι.

Όπως σημειώνεται, η επιδειξιμανία είναι το αντίδοτο της παράνοιας. Πρόκειται για μία μετατροπή του βιώματος του σώματος το οποίο παρέμενε μέχρι τότε ακίνητο και άκαμπο, το ιερατικό σώμα των παρανοϊκών, το οποίο προοδευτικά γίνεται ένα ερωτογόνο, λιβιδινικά επενδυμένο σώμα.

Ο ομιλητής διακρίνει δύο βασικά στοιχεία, άξονες της σκέψης που προτείνει να ακολουθήσουμε. Την διεργασία “κάποιος με κοιτάζει - κοιτάζομαι - κοιτάζω” και το απαραίτητο συμπλήρωμα της, την έννοια της αναπαράστασης του αντικειμένου, μία έννοια όπως αναφέρει, τουλάχιστον ασαφή.

Θεωρεί ότι αφετηρία της οπτικής ενόρμησης δεν είναι η δράση προς ένα εξωτερικό αντικείμενο. Υφίσταται ένα πρωτύερο στάδιο στο οποίο το αντικείμενο της όρασης είναι το ίδιο το σώμα. Όπως αναφέρει ο Freud, στην αρχή αυτή η ενόρμηση είναι αυτοερωτική. Πράγματι, εξελικτικά αναφερόμαστε στην οπτική δράση σε μία εποχή κατά την οποία δεν έχει εγκατασταθεί η διαφοροποίηση εγώ και αντικειμένου.

Έτσι η οπτική επαφή αποτελεί περισσότερο ένα βίωμα, η αδιαφοροποίητη αίσθηση “η μητέρα με κοιτάζει/κοιτάζομαι”, εντός του αδιαφοροποίητου μορφώματος υποκειμένου - αντικείμενο. Το ζητούμενο είναι η δυνατότητα του παιδιού να αναπαράγει, να αρθρώσει στο αισθητηριοκινητικό επίπεδο, αυτό που νοιώθει όταν το κοιτάζει η μητέρα του. Το “κοιτάζομαι” είναι η αυτοερωτική αναπαραγωγή του πρωταρχικού “κοιτάζομαι από”. Πρόκειται για ένα ποιοτικό άλμα το οποίο δημιουργεί την ψυχική λειτουργία της εσωτερικής αντίληψης και της δυνατότητας αυτοπαρατήρησης.

Αυτές οι κινήσεις θα μπορούσαν να ονομασθούν ως **πρωταρχικές συνδέσεις αντικειμένου - εαυτού - σώματος - ψυχισμού**. Δηλαδή η σύνδεση μεταξύ της εσωτερικής και ενδοψυχικής αντίληψης ενός ερωτογόνου σώματος και της αντίληψης του εξωτερικού αντικειμένου μέσω των αισθητηρίων. Αυτό, οδηγεί τον ομιλητή στην σκέψη και την διατύπωση ότι η αναπαράσταση του αντικειμένου θα πρέπει να ορισθεί από ένα status παράξενο και αντιθετικό : Το αντικείμενο είναι “μόνον εντός - επίσης εκτός”. Υπό αυτή την έννοια η αναπαράσταση του αντικειμένου θα θεωρηθεί ως διεργασία.

Λαμβάνοντας ως παράδειγμα την αναφορά του Freud στο παιχνίδι του εγγονού του με την μπομπίνα και το νήμα, ο ομιλητής λέει ότι εκτός από την μητέρα που φεύγει και ξαναέρχεται, το ίδιο το παιδί βγαίνει και ξαναπαίρνει στην κούνια του. Το ζητούμενο είναι η διατήρηση της αναπαράστασης του αντικειμένου καθώς και της αναπαράστασης του ίδιου του υποκειμένου. Προτείνεται έτσι η υπόθεση μίας διπλής αναπαράστασης παιδί - μητέρα, υποστηριζόμενης από μία διπλή, από κοινού αρνητικότητα.

Αντίστοιχη είναι η κατάσταση και οι διεργασίες στο παιχνίδι του παιδιού στον καθρέπτη, όπου με τις κινήσεις του, εξαφανίζεται και ύστερα επανεμφανίζεται το είδωλό του. Όταν επανεμφανίζεται η εικόνα του στον καθρέπτη, το παιδί ταυτίζεται με το χαμένο αντικείμενο. Πρόκειται για μία πρωταρχική ταύτιση για την οποία παρατηρεί ότι η αναπαράσταση του αντικειμένου είναι αδιαχώριστη από αυτή του υποκειμένου. Υπάρχει η μίξη δύο διεργασιών :

ενδο-αντιληπτική του “κοιτάζομαι” και της δημιουργίας της αναπαράστασης αντικειμένου - εαυτού.

Στην περίπτωση της ασθενούς στην οποία αναφέρθηκε, αυτή η μίξη (η διπλή διεργασία αναπαράστασης και αυτοερωτικής παρατήρησης) δεν ολοκληρώθηκε. Παραμένει στην φάση “με κοιτάζουν”. Από αυτή την ερωτικοποίηση του σώματος μπορεί να υπάρξει μία λιβιδινική εγγύτητα και συγχρόνως μία λιβιδινική αποστασιοποίηση ως προς το αντικείμενο. Χρειάζεται όμως ακόμα να επιτύχει την αυτοερωτική κίνηση που αποτελεί το “κοιτάζομαι” διά μέσου της πρωταρχικής ταύτισης με το απόν ή χαμένο αντικείμενο, που θα επιτρέψει την αναπαράσταση και την διαφοροποίηση.

Στην συνέχεια ο ομιλητής εξέτασε την σχέση της παράνοιας, της χρηστικής σκέψης και της αλλεργίας. Θεωρεί ότι πέραν της προβολής και της ομοφυλόφιλης επιπλοκής, το δράμα του παρανοϊκού είναι η ζωτική ανάγκη της ψυχικής του επιβίωσης να γαντζωθεί στο αντικείμενο, όσο και αν το θεωρεί ως “κακό”. Αυτή την ανάγκη και κατάσταση της σχέσης την ονομάζει παρανοϊκή αναστολή.

Στην περίπτωση της παράνοιας, δεν υφίσταται ένα ερωτικό σώμα και ο ασθενής αναζητά το διπλό του, του ιδίου φύλου, όχι ερωτικά, αλλά σαν τον αντικατοπτρισμό του. Ενώ, η λιβιδινική προσέγγιση αποτελεί έναν κίνδυνο. Το διωκτικό αντικείμενο γίνεται μία εγγύηση της διατήρησής του και της απόστασης από αυτό. Όμως όσο δεν επιτρέπει την επίτευξη του αυτοερωτικού βλέμματος. Ο παρανοϊκός παραμένει παρανοϊκός καθώς αναγκαστικά εξαρτάται από το βλέμμα του αντικειμένου επάνω του, ως μοναδικό τρόπο διατήρησης του συναισθήματος ταυτότητας. Δηλαδή, από την μία μεριά ο αλλεργικός, ο χρηστικός, γαντζώνονται στο αναδιπλασιασμένο αντικείμενο, από την άλλη ο παρανοϊκός είναι κρεμασμένος στο διπλό διωκτικό αντικείμενο.

Μέχρι πού όμως, αναρωτιέται ο ομιλητής, μπορούμε να συνδέσουμε αυτές τις τόσο απομακρυσμένες οντότητες; Και οι δύο, πέραν της διαφοράς του βαθμού νοσηματοδότησης, έχουν την ίδια ζωτική ανάγκη να βιώνουν την υλική παρουσία του αντικειμένου, με ζητούμενο την εκτόνωση. Γύρω από αυτό το ερώτημα αναφέρεται η έννοια της “απόστασης”. Υπενθυμίζει ότι η απόσταση όπως και το αντικείμενο είναι κοινές έννοιες του P. Marty και του M. Bouvet, διαφορετικά ωστόσο από την αγγλική σχολή καθώς δεν προϋποθέτει μία άμεση σύνδεση με το αντικείμενο. Για τον Bouvet, η απόσταση εντός της σχέσης με το αντικείμενο σημειώνει την απόσταση ανάμεσα σε αυτό το οποίο μία χρονική στιγμή, είναι η σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενό του και αυτό που θα ήταν εάν καθαιρούνταν όλες οι διευθετήσεις αυτής της σχέσης (η διευθέτηση όντας συνώνυμη της άμυνας). Δηλαδή, στην περίπτωση όπου η ασυνείδητη κατάσταση της σχέσης θα γινόταν συνειδητή χωρίς να προσαρμόζεται ή να αναδιευθετείται μέσω άλλων ψυχικών μηχανισμών άμυνας.

Ο Marty προτιμούσε τον όρο “σχέση προς το αντικείμενο”, ή όπως ανέφερε, “η σχέση”. Έτσι τονίζει ότι στο υπόβαθρο όσων περιγράφουμε συνήθως ως σύνδεσμο υποκειμένου αντικειμένου - και ανεξάρτητα από την ποιότητα του

αντικειμένου - αφ' ης στιγμής έρχονται σε επαφή (σε επαφή, τονίζει, όχι σε σχέση), εγκαθίσταται αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε μία **ενδοψυχική ένταση**. Αυτή η ένταση είναι αναπόφευκτη και θεμελιώδης για τον άνθρωπο. Ο ομιλητής θεωρεί ότι ίσως ο Marty σκεπτόταν μία προψυχική / ψυχική περιοχή, προ της σύνδεσης της ενόρμησης με τις αναπαραστάσεις.

Οι πρωταρχικές σχέσεις αντικειμένου - εαυτού - σώματος - ψυχισμού, οργανώνονται σύμφωνα με δύο τάσεις : Αντιναρκισσισμού (F. Pasche), δηλαδή μίας φυγόκεντρης ώσης προς το πραγματικό αντικείμενο των αισθητηρίων, και μίας άλλης, θεμελιωδώς ναρκισσιστικής, που ανακινείται από το μίσος προς το αντικείμενο και τείνει προς μία αυτοερωτική επιστροφή στον εαυτό.

Εδώ ανοίγει ένα πεδίο έρευνας που ορίζεται από αυτή την αρχή της *ισοδυναμίας* και από την έννοια της *απόστασης*. Το μέτρο της απόστασης θα μπορούσε να εκφραστεί με την διαδρομή ενός κέρσορα επάνω σε μία γραμμή. Στην μία άκρη ευρίσκεται η ενόρμηση, διαμορφωμένη από τους μηχανισμούς άμυνας των ψυχονευρώσεων και την τροπικότητα του συνδέσμου υποκείμενο αντικείμενο. Αυτό το άκρο χαρακτηρίζεται από την ποιότητα αναπαραστάση.

Αντιθέτως, όταν αποδυναμώνονται οι ενορμητικές διευθετήσεις, το αναπαραστατικό σύστημα αφήνει την θέση του σε μία άλλη ποιότητα : την αντίληψη και την κινητικότητα, που πλέον κυβερνούν την σχέση υποκειμένου και αντικειμένου. Σε αυτή την περίπτωση το αντικείμενο περιορίζεται στο προσλαμβανόμενο από τα αισθητήρια. Η ενόρμηση δεν είναι πλέον του ασυνειδήτου. Αλλά κινήσεις και εκτονώσεις του συστήματος του Εκείνου. Η σχέση με το αντικείμενο χαρακτηρίζεται από την πράξη, όπως στις νευρώσεις συμπεριφοράς και του χαρακτήρα. Στο άκρο αυτής της γραμμής είναι η χρηστική σκέψη. Η σχέση είναι μηχανικές συναλλαγές, χωρίς συναισθηματική συμμετοχή. Ο C. Botella προτείνει την υπόθεση μίας δυναμικής της κυκλοφορίας της ενέργειας, η οποία κυμαίνεται μεταξύ της αναπαραστατικής ποιότητας και της ποιότητας της αντίληψης, συμπληρούμενη από την ποιότητα της ψευδαίσθησης.

Θέτει τέλος το ερώτημα της χρησιμότητας αυτών των απόψεων στην αναλυτική θεραπεία.

Η ψυχανάλυση που μας κληροδότησε ο Freud είναι τέλεια, αναφέρει, για την ανάλυση των ψυχονευρώσεων. Έχει προσεγγισθεί σύμφωνα με μία απόσταση από το αντικείμενο, η οποία δημιουργείται μέσω των μηχανισμών άμυνας και της απωθημένης μνήμης. Όμως, η αναλυτική εργασία με ασθενείς οι οποίοι παρουσιάζουν έλλειμμα αυτών των ψυχονευρωτικών μηχανισμών, οφείλει να παρακολουθεί προσεκτικά την ενδοψυχική ένταση, καθώς και το έστω ελαχιστοποιημένο και ελλειμματικό νευρωτικό σύστημα που διαθέτει ο ασθενής. Αντίστοιχη προσοχή χρειάζεται ως προς άλλες μορφές διευθέτησης, πέραν της νευρωτικής, όπως είναι η αναστολή (*suspension*) ως προς το αντικείμενο..

Αυτή η μορφή εργασίας κυριαρχεί στην σύγχρονη ψυχαναλυτική έρευνα. Ο σκοπός της θεραπευτικής προσέγγισης με τους οριακούς ασθενείς φαίνεται να είναι η σταδιακή μετατροπή της επένδυσης προς την εκφόρτιση και το

εξωτερικό, σε ένα ενδιαφέρον για το ενδοψυχικό, την ανάπτυξη μίας εσωτερικής αντίληψης και την δημιουργία ενός εσωτερικού ονειρικού και φαντασιακού κόσμου. Για να οδηγηθεί σε αυτό ο αναλυτής, πρέπει να εξετάσει την έννοια της απόστασης που χαρακτηρίζει την λειτουργία του ασθενή ως προς τις ενορμήσεις και τα αντικείμενα. Αυτή η προσέγγιση θα μπορέσει να γίνει μέσα από την δυναμική *αναπαράσταση - αντίληψη - ψευδαίσθηση*. Θα λάβει υπ' όψη του την ναρκισσιστική (λιβιδινική) παλινδρόμηση, η οποία είναι προς όφελος της επένδυσης ενός ερωτογόνου σώματος. Αυτή η μορφή παλινδρόμησης συμπληρώνεται από την παλινδρόμηση του εγώ που φτάνει έως το στάδιο της ψευδαισθητικής ικανοποίησης της επιθυμίας, συχνά μέσω του ονείρου. Η προσοχή και η εργασία του αναλυτή μπορεί να βοηθηθεί από την κατάσταση της συνεδρίας σε συγκεκριμένες ιδιαίτερες στιγμές, από την κατάσταση του αναλυόμενου σε σχέση με τις ενορμητικές του επενδύσεις και την απόσταση που επιβάλουν αυτές οι επενδύσεις. Μπορεί επίσης να αξιολογήσει την αναπαραστατική ποιότητα, ή, εάν ο λόγος του ασθενούς είναι κυρίως αντιληπτικός ή χαρακτηρίζεται από στοιχεία κινητικότητας. Η επιλογή της μορφής και του περιεχομένου των παρεμβάσεων του αναλυτή θα γίνει μέσα από την προσέγγιση αυτών των στοιχείων και διεργασιών που χαρακτηρίζουν την λειτουργία του ασθενούς.